

УДК 371.2

*Роксоляна Швай,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології,
педагогіки і права
Національного університету
«Львівська політехніка»*

ІНТЕРАКЦІЯ «ВИКЛАДАЧ – ТВОРЧИЙ УЧЕНЬ» У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Творча молодь завдає клопоти викладачам оригінальними питаннями, несподіваними відповідями, припущеннями, оригінальним гумором та схильністю до жартів. Творчість потрібно оцінювати, застосовуючи критерій оригінальності, корисності щодо кожної молодої людини індивідуально.

Ключові слова: викладач, учень, творчість.

Творческая молодежь создает хлопоты преподавателям оригинальными вопросами, неожиданными ответами, предположениями, оригинальным юмором и склонностью к шуткам. Творчество нужно оценивать, используя критерий оригинальности, ценности относительно каждой молодой особы индивидуально.

Ключевые слова: преподаватель, ученик, творчество.

The creative youth makes some trouble for the teacher with original questions, unexpected answers, suppositions, creative humor and jokes. The criteria of importance and originality must be taken into account by evaluation every young person.

Key words: teacher, pupil, creation.

Важливою з точки зору педагогіки є полеміка на предмет творчості молоді. Творчих учнів часто характеризують як складних, неслухняних, таких, що створюють багато проблем. Їх поведінка трактується не як креативна, а як прояв нонконформізму, схильності до бунтарства, небажання підпорядкування дисципліні класу і неповаги до викладача. Крім того, вчителям потрібні переможці олімпіад, тому вони, здебільшого, звертають увагу на інтелект дитини, а не на творчі здібності. Важливо знати особливі характеристики мислення і поведінки творчих учнів для того, щоб відрізнити деструктивні прояви від бажаних для розвитку їх креативності.

Характеристики творчого учня досліджували Дж. П. Гілфорд, Е.П. Торренс, Е. Нецке, К. Шмідт, Д. Фельдман, В. Доброволіч, Е. Ландау,

Т. Анабайл, А. Ротенберг.

Мета даної статті є на основі узагальнень характеристик творчої молоді описати модель ідеального творчого учня.

Більшість педагогів і психологів вважають, що діти і молодь є творчими. Проте, однотайності у цьому питанні немає. Погляди дослідників на предмет творчості молоді можна поділити на три групи. До першої належать психологи і педагоги, які стверджують, що творчість не властива дітям або рідко зустрічається. Вони не створюються нічого цінного і нового, їх активність не відповідає дефініційним критеріям творчості, хоча це не стосується обдарованих дітей, які можуть творити нарівні з дорослими. Такий підхід можна назвати елітарно – об'єктним. До другої групи належать гуманістичні психологи та педагоги, які дотримуються сучасних напрямів педагогіки, і погляди яких можна назвати суб'єктно-гуманістичними. Вони переконані, що молодь, безумовно, є творчою, а її творча активність виражається у творчій діяльності. Посередині між цими групами міститься третя дослідників, погляди яких зводяться до того, що молодь є творчою тільки у деяких галузях, особливо, у мистецтві, а в інших – таких як наука, винахідництво, суспільна діяльність – вони творити не можуть. Таку позицію можна окреслити як реалістичну [9].

Головним критерієм, на підставі якого приймається чи відкидається можливість креативності молоді, є елітарне чи егалітарне розуміння творчості. У випадку елітарного підходу до творчості приймається соціальна функція творчого продукту, його новизна і значення для всього суспільства чи людства. Це звужує межі явищ творчості до результатів діяльності окремих людей. У випадку егалітарного підходу, акцентується функція процесу творення і його значення для розвитку особистості творця.

Суперечки на предмет того, чи діти є творчими, є насправді суперечками щодо розуміння двох критеріїв творчого продукту, а саме: новизни і цінності.

З позицій елітарно – об'єктного підходу діти не можуть бути творчими. Вони не здатні щось змінити у науці, мистецтві, техніці тощо. Деякі дослідники визнають, що видатні творчі досягнення молоді можливі у трьох сферах: математиці, шахах, музиці [4]. Дуже рідко – у мистецтві, а цілком мало ймовірна літературна творчість, оскільки діти не мають певних письменницьких навичок та особистого досвіду для розуміння і пояснення складних явищ. З позицій суб'єктно-гуманістичного підходу діти є творчі, в окремих випадках більше творчі, ніж дорослі. Діти від природи є творчі. У своїй щоденній рутинній діяльності дорослі не зобов'язані творити нові ідеї, форми чи поведінкові схеми. Достатніми є прості рецепти і зразки поведінки, які виникають з життєвого досвіду. Активність молодої людини пов'язана з розвитком, а тим самим, спрямована на формування себе. Тому

творчість набуває свого головного біологічного сенсу завдяки життєвій необхідності зростання. Творча активність становить біологічну потребу молоді людини, необхідність оптимального розвитку людської істоти. «Творчість дитини, подібна до творчості митця, становить результат діалектичної гри вмотивованого спостереження і спонтанної уяви» [5, с. 65]. У процесі розвитку творчість дітей згасає внаслідок невідповідності впливів сім'ї і школи, які здебільшого зацікавлені у стабілізації і репродукції соціальної структури чи передачі знань, а не у стимулюванні творчості. Прихильники тези, що діти є творчі і часом більш творчі, ніж дорослі, не визнають універсальності критеріїв творчості. Творчість дитини є суб'єктивною. Ефектом та результатом творчості у її суб'єктивному значенні є предмети (продукти, відкриття, поведінка), щось нове і корисне для самого творчого учня. Вирішення проблеми не обов'язково має відбуватися у найкращий чи найбільш досконалий спосіб, однак має бути «інше», тобто нове і, одночасно, корисне для самої молоді людини. Підсумовуючи погляди дослідників, які вважають, що діти є більш творчі, ніж дорослі, можна виділити три аргументи [1]:

1) творчість є невід'ємною характеристикою дитинства – сутність буття дитиною. Діти вільні від загальноприйнятих думок, поглядів, втягуються у творчий процес для створення власного розуміння світу;

2) творчість дітей потрібна суспільству – вони сприймають речі інакше, оригінально і знаходять нові підходи до старих проблем;

3) творчість допомагає дитині у навчанні і розвитку – творчість формує цікаві стратегії навчання, тому вона є більш ефективним способом підтримки процесу учіння та особистісного розвитку учнів, ніж інші традиційні методи дидактики.

З позицій реалістичного підходу діти є творчими у певних галузях. Для педагогіки творчості важливе узагальнене, об'єктивне розуміння творчості. Це потрібно для того, щоб критерії творчості не залежали від конкретного випадку творчої дитини і не обмежувалися творчістю тільки «особливих» дітей. Виділення в дефініції творчості значення самого процесу творення для виховання і розвитку важливе для педагогіки щодо позитивного бачення творчої діяльності, яка сприяє самореалізації і психічному здоров'ю.

У [8] вважають, що для оцінки творчості дітей потрібно застосовувати критерії оригінальності і цінності у відношенні до індивідуальності дитини, а не тільки об'єктивних норм. Виходячи з позицій реалістичного підходу, можна виділити наступні функції творчої активності дітей:

1) розвитку – творчість допомагає розвивати важливі сфери особистості (пізнавальну, емоціональну, діяльнісну);

2) експресійну – творчість дає можливість виразити власні думки і переживання;

3) соціальну – творчість вимагає відігрівання певних соціальних ролей, певних зусиль і прийняття відповідальності за інших;

4) терапевтичну – завдяки творчій активності діти знімають напруження, учаться у конструктивний спосіб розв'язувати проблеми;

5) навчальну – творчість сприяє опануванню нових умінь і знань, навчанню нових змістів і методів, збагачує процес учіння, заохочує до знаходження нової інформації з різних джерел.

Е.П. Торренс у процесі досліджень творчості дітей виявив кризу в творчому функціонуванні у IV класі (у системі американської освіти це стосується учня 9 років). На думку Е.П. Торренса проміжки регресії у розвитку творчого мислення пов'язані з етапами розвитку інтерперсональних контактів. Регрес у віці 9 років пояснюється груповим тиском ровесників. Наступна криза у віці 13 років кореспондує з дозрівання і бажанням отримати прихильність протилежної статі. А тому (за Е.П. Торренсом) регрес у творчому зростанні пов'язаний у всіх випадках з соціальним тиском, конформізмом, компромісом. Аналізуючи соціальну ситуацію учня IV класу американської школи, Е.П. Торренс зауважив, що у цьому часовому проміжку змінюються шкільні вимоги щодо учнів. Взаємодія «учень – викладач» стають більш офіційними, ніж у попередніх класах, акцентується увага на формальній стороні виконання завдань, приділяється менша увага гнучкості мислення і оригінальності ідей. Оригінальність мислення неохоче сприймається і оцінюється школою як щось нереальне і непотрібне у процесі навчання.

В. Доброволіч [3] виділяє три групи творчих учнів, а саме:

1) виходячи з напрямків творчості: учні творчі у музиці, літературі, техніці, мистецтві;

2) виходячи з проявів творчості у поведінці: а) активно творчі учні, мають досягнення, визнання у певній галузі, усвідомлюють власні можливості;

3) потенціально креативні учні – з видатними творчими можливостями, які ще невідкриті і неусвідомлені. Автор вважає, що потенціально творчих учнів значно більше, ніж учнів творчо активних.

За Е. Нецке [7] учні з видатними творчими здібностями характеризуються наступними рисами: легкістю створення нових ідей; оригінальністю мислення; легкістю зміни напрямку мислення; пізнавальним інтересом; відкритістю; схильністю до роздумів над проблемами і поняттями; схильністю до ризику; прагненням інтелектуальної активності. Ці характеристики стосуються потенціально творчої активності, оскільки її результатом не завжди є творчі продукти. Такі творчо здібні діти необов'язково мають високий рівень пізнавальних здібностей, не проявляють жодних спеціальних здібностей, часто характеризуються як складні та неслухняні. Їх важливо виявити за допомогою тестів творчого мислення. а ще краще проаналізувати

результат їх творчості (за Е.Нецке).

Е.П. Торренс [10, 11] на основі тестових досліджень зробив висновок, що творчі учні не бояться ризикувати; часто задають незручні питання, прагнуть знань, беруться за вирішення складних завдань; сміливі у своїх переконаннях, впевнені, переконані у своїй правоті; вразливі, усвідомлюють свої емоції, здатні до сильних переживань; чесні і сумлінні; часто ставлять гіпотези; незалежні у мисленні і в оцінюванні, працьовиті, мають розвинуту інтуїцію; люблять працювати в самотності, надають перевагу складним завданням, вперті і витривалі; час від часу регресують, стають свавільні; мають хорошу пам'ять, довірливі, ініціативні; щирі, відчувають красу, мають почуття гумору; сумлінні, завжди говорять правду, навіть тоді, коли це може не сподобатися іншим; ідеалісти; готові до ризику.

Інші характеристики творчих учнів пропонує Е. Ландау [6]. Дитина з творчими здібностями все робить з бажанням і радістю. Творчу дитину все цікавить. Відтак це переростає у мотивацію досліджень, творення, у ніколи не заспокоєне джерело інтересу. Вони відкриті, готові до виявлення проблем і їх розв'язування. Вміють різносторонньо розглядати проблеми, завдяки своїй добрій пам'яті швидко використовують знання і аналогії, висувають оригінальні ідеї. Творчі діти володіють великим об'ємом інформації, мають що розповісти, тому здебільшого домінують у своєму середовищі. Не визнають авторитетів і сильно реагують на всі обмеження, що ускладнює процес їх виховання. Не вміють погодитися з поразкою, тому стараються не займатися такою діяльністю, яку, на їх думку, не можуть виконати найкраще.

На підставі досліджень Дж. П. Гілфорда, Е.П. Торренса, Е. Нецке, К. Шмідта та інших можна узагальнити характеристики творчого учня, тобто, описати модель ідеального творчого учня.

Особливості інтелекту творчого учня. Характеризується неперервністю мислення, а саме:

- може створити багато розв'язків однієї проблеми;
- легко конструє вирази з певних фраз, слів, творить їх нове поєднання;
- створює оригінальні порівняння, метафори, синоніми, асоціації.

Характеризується гнучкістю мислення, а саме:

- учень трансформує і модифікує ідеї, шукаючи кращих рішень, може легко змінювати напрямки досліджень, виходити за межі відомого та звичні схеми рішень;
 - учень може придумати нестандартне застосування предметів щоденного вжитку, пристроїв та засобів;
 - може вільно змінювати і доповнювати різні геометричні фігури
-

та рисунки, отримуючи нові мистецькі рішення.

Характеризується оригінальністю мислення:

- учень показує рідкісні, унікальні рішення, такі, що мають сенс;
- думає в оригінальних спосіб, не зважає на думку інших;
- швидко стомлюється. розв'язуючи закриті проблеми (конвергентні) і певні алгоритми, намагається у всі рішення помістити нетипові асоціації, ідеї.

Характеризується вразливістю до проблем:

- учень може виявити і точно сформулювати проблеми, які інші не побачили;
- допитливий, легко знаходить скриті недоліки чи переваги предметів, явищ. Любить задавати питання, не задовольняється простою відповіддю;
- любить антиципацію суперечностей, робить цікаві припущення;
- формулює дефініцію проблеми, відкриваючи нові значення, пробіли у знаннях, формулює питання, які стимулюють нові пізнавальні пошуки.

Характеризується старанністю:

- може старанно, вичерпно закінчити особливо складні творчі роботи. Присвячує їм багато часу, виражаючи свої думки і почуття.
- його праці естетично оформлені і представлені.

Особистісні характеристики:

- *Відкритість розуму і прагнення новизни.* Толеранція двозначності і суперечності. Учень прагне нових завдань, цікавиться складними і суперечливими проблеми, які не мають простих рішень. Для розв'язку проблем використовує різні джерела інформації, при цьому суперечлива інформація не є причиною зупинки роботи чи надмірної нервозності.

- *Незалежність і сміливість.* Учень відкидає відомі схеми, може раціонально відстоювати власну думку, сміливо протистоїть тенденціям, не боїться ризикованих рішень, не укриває своїх часто непопулярних рішень, тому йому приписуються бунтівливі схильності. З успіхом виходить з непевних і ризикованих ситуацій.

- *Витривалість, опір, концентрація на завданні.* Учень легко концентрується на творчих проблемах, може це робити протягом довгого часу. Відчуває радість від самого процесу творення, а не від нагород і зовнішніх оцінок.

Учителю складно працювати з творчими учнями. У роботі з ними виникають такі проблеми [2]:

1. Загроза дисципліні. Учителю складно відрізнити погану поведінку учня від творчої поведінки. Складну ситуацію в класі створює розбіжна (дивергентна) поведінка творчого учня, якого не задовольняє

єдина відповідь або єдине питання. Поведінку творчого допитливого учня на уроці, який хоче отримати нестандартну відповідь на питання, що його цікавлять, використовують інші учні для того, щоб затратити час уроку і не працювати. Відтак творчі учні можуть створювати загрозу процесу учіння, дисципліні на уроці. Найпростіше у цій ситуації застосовувати санкції щодо творчих учнів.

2. Неочікувані відповіді. Творчі учні легко творять дуже оригінальні відповіді і неочікувані рішення проблем, якщо їх до цього заохочувати.

3. Несподівано складні питання. Творчі учні схильні задавати питання, на які ні вчителі, ні батьки часом не можуть дати відповідь. Учні виявляють зв'язки, не зовсім зрозумілі для вчителя, і які залишаються незрозумілими навіть після довгих пояснень дитини.

4. Здогад. Творчий учень може швидко здогадатися чи додуматися як вирішити проблему. Такі діти можуть робити припущення, близькі до істини, при цьому отримують велике задоволення. Вчителі більше надають перевагу не здогадам, а логічному знаходженню істини. У той же час, у [2] підкреслюють, що не можна вважати рішення проблем шляхом здогаду неправильним. Потрібно тільки відрізнити розв'язки, отримані шляхом здогаду і не побудовані на знаннях, від сміливих припущень, які можуть скоротити нудний процес роздумів і привести до оригінального рішення.

5. Схильність до жартів. Однією з характеристик творчого учня є схильність до жартів, гумору. Часто це не подобається вчителям, особливо тоді, коли не розуміють суті жарту. Цей прийом використовують нетворчі учні, гумор яких виникає не з творчості, а з бажання руйнувати і нищити. Викладач повинен відрізнити різновиди гумору, які виникають або з творчості, або з бажання деструкції, тобто відрізнити учня творчого від простого бунтівника.

Таким чином, на основі узагальнень характеристик творчої молоді описана модель ідеального творчого учня. Творчість дитини потрібно оцінювати, застосовуючи критерії оригінальності і корисності по відношенні до кожної молодої людини індивідуально. Викладачі ж вимагають зовнішньої дисципліни і пізнавального конформізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Crohley A.J. Creativity in Education and Learning. A Guide for Teachers and Educators. – London: Kogan Page, 2001. – 195 s.
2. Crohley A.J. Nauczyciel wobec twórczego dziecka /M. Malicka // Twórczość czyli droga w nieznanie. Warszawa, 1989. – S. 25–39.
3. Dobrołowich W. Psychodydaktyka kreatywności. – Warszawa: WSPS, 1995. – 195 s.
4. Feldman D.Y. Nature's gambit Childs prodigies and the development of human potential. – New York: Basic Books, 1986. – 264 s.

5. Gloton R., Clero C. Twórcza aktywność dziecka. – Warszawa: WSiP, 1998. – 272 s.
6. Landau E. Twoje dziecko jest zdolne. Wychowanie przykładem. – Warszawa: PAX 2003. – 210 s.
7. Nęcka E. Psychologia twórczości. –Gdańsk: GWP, 2003. – 256 s.
8. Runco M.A., Charles R.E. Development Trends in Creative Potential and Creativity Performance // The Creativity Research Handbook. – 1997. – T 1. – S. 35–47.
9. Szmidt R. Pedagogika twórczości. – Gdańsk: GWP, 2007. – 424 s.
10. Torrance E.P. Guiding Creative Talent. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1962. – 235 s.
11. Torrance E.P. Why Fly? A Philosophy of Creativity. – Norwood: Ablex, 1995. – 278 s.